

Németek Budapesten

Szerepük kiemelkedő volt a kulturális és politikai életben

Hányféle Budapest is van valójában? Valószínű, hogy nagyon sokféle. 1995 óta tudunk A zsidó Budapestről, – ekkor jelent meg az azonos című kétkötetes tanulmány „A város arcai” sorozatban – mostantól pedig nem csupán magyarul, hanem németül is olvasható a német Budapest története.

A „Németek Budapesten” című könyvet a Fővárosi Német Kisebbségi Önkormányzat jelentette meg, és Hambuch Vendel, a testület volt elnöke szerkesztette. A testes tanulmánykötet hallatlanul sokrétű leírását adja a pest-budai, illetve óbudai németiség történetének a kezdetektől napjainkig. Márpedig a kezdetek a nagyon távoli múltba nyúlnak vissza.

I. Géza királyunk telepít 1148-ban Óbudára németeket. Óbudáról megemlékezik az 1200 környékén keletkezett német hősi eposz a Niebelungenlied is, amely Eccelenburgnak nevezi a várost. És ettől kezdve a magyarországi németiség egészen a múlt század végéig igen fontos szerepet játszik a városiasodásban, a polgárosodásban. A II. József által elrendelt népszámlálás szerint Budának 24 847, Pestnek pedig 22 417 lakosa volt 1787-ben. A következő, 1850-es népszámlálás azonban már azt mutatta, hogy Pest kilencvenöt-ezer lakosával jóval megelőzte a mindössze negyvennyolcezres Budát (amelyhez még Óbuda lakóit is „odacsapták”). A XVIII-XIX. század fordulóján a becslések szerint Pest lakóinak kétharmada lehetett német, Budán pedig egy 1820-as leírás szerint tíz németre jutott egy magyar. Az első nemzetiségi statisztika 1851-ben készült. Pest 94 955 lakosa közül 33 884-en vallották magukat németnek. Budán (Óbudát is ideértve) a 48 334 lakosból 27 939 tartozott a németiséghez. Az 1880-as népszámlálás volt az első, amelynek keretében igazi anyanyelvi statisztika készült. Ekkor a már egyesített Budapestnek 371 ezer lakója volt. A németek ekkorra elvesztették vezető pozíciójukat, de még minden harmadik budapesti – 118 600-an, az összlakosság 33,4 százaléka – német anyanyelvű volt. Megjegyzendő azonban, hogy a XIX. század vége felé még mindig a német vezetett Budapesten a beszélt nyelvek sorában. 264 ezren beszéltek németül, míg magyarul csak 250 ezren. Az 1890-es népszámlálás még 115 573 német anyanyelvű fővárosit mutatott ki. Ám a budapesti németek aránya most már igen gyorsan csökken. 1900-ban a 98 515 német anyanyelvű már csak a lakosság tizennégy százalékát tette ki, 1910-ben a 78 882 német a budapestiek kilenc százalékát jelenti. 1940-ben már teljes egészében megmu-

tatkozik az asszimiláció hatása: a 22 586 német anyanyelvű a fővárosi lakosság 1,9 százalékát jelenti.

Mindeközben a német génusz igen nagy szolgálatot tett a magyar szellem fejlődésének. A Németek Budapesten című kötetben van egy kis lexikon, amelyben egy korántsem hivalkodó, inkább nagyon is szerény névsorát van módunk tanulmányozni azoknak a német származású személyiségeknek, akik kiemelkedő szerepet játszottak a magyar kulturális, illetve politikai életben. Mostanában gyakran kerül szóba a Horthy-rendszer két kiemelkedő kulturpolitikusának, Klebelsberg Kunónak és Hóman Bálintnak a neve. Ők ugyanúgy német származásúak voltak, mint nagy elődjük, Trefort Ágoston – Eötvös József politikai barátja –, aki 1872-től 1888-ig öt kormányban töltötte be a vallás- és közoktatásügyi miniszteri posztot. De német családból származtak a magyar szociáldemokrácia olyan neves képviselői is, mint Peyer Károly, Peidl Gyula. Hírneves egyházi személyiségek ugyancsak szép számmal kerültek ki a hazai németiség köréből. Így például Giesswein Sándor, a magyarországi keresztényszocialista mozgalom egyik alapítója, Ordass Lajos, a kiváló evangélikus püspök, akire egyebek között hajthatatlan náciellenessége miatt emlékszünk, de Prohászka Ottokár és Schütz Antal is, akik századunk nagy hatású magyar katolikus teológusai voltak. És akkor még ott vannak a művészek.

A kassai Grosschmidt család két halhatatlant is adott Magyarországnak: Márai Sándort és Radványi Gézát. És egy másik nagy család, a Kremsner, amelynek Rákosi Jenő, Rákosi Viktort és Rákosi Szidit köszönhetjük. Nem maradhat említetlen persze Kuncz Aladár és Herczeg Ferenc neve sem. Mint ahogy az olyan neves tudósoké sem, mint Budenz József és Hunfalvy Pál, akik a magyar finnugorisztika megteremtői voltak. Semmelweis Ignác és Szentágothai János a magyar orvostudománynak szerzett világhírnevet. A magyar muzsika aligha képzelhető el a három nagy Ferenc, Liszt, Erkel és Lehár nélkül. A magyar színházat Blaha Lujza, Bajor Gizi, Déryné és Jászai Mari nélkül. A magyar futball pedig Schlosser Imre, Sebes (Scharenpeck) Gusztáv, no meg Pusás (Purzeld) Ferenc nélkül.

Mindezt azért nagyon fontos tudnunk, hogy jobban ismerjük magunkat.

Hoványecz László

A NÉPSZABADSÁG
1999. december 30-i számából